

Η Καταγωγή της Ιεραρχίας και των Ταξικών Κοινωνιών

Χάρης Ναξάκης

Καθηγητής πολιτικής οικονομίας στο ΤΕΙ Ηπείρου, συγγραφέας
charisnax@yahoo.gr

Στην *Οικολογία της Ελευθερίας* (εκδόσεις Αντιγόνη, 2016), το σημαντικότερο έργο του μεγάλου Αμερικανού στοχαστή Μάρει Μπούκτσιν, ο οποίος συνέβαλε τα μέγιστα στη θεμελίωση της κοινωνικής και πολιτικής οικολογίας, ο συγγραφέας επιδιώκει να ερμηνεύσει την ανάπτυξη της ιεραρχίας που αποτελεί δομικό χαρακτηριστικό των ανθρώπινων κοινωνιών και να σκιαγραφήσει τις προϋποθέσεις διάλυσης της. Για τον Μπούκτσιν η τάση του ανθρώπου να κυριαρχεί πάνω στη φύση είναι επακόλουθο της τάσης του να κυριαρχεί πάνω στον άνθρωπο. Το μεγάλο μυστήριο όμως είναι το ποιες είναι οι ρίζες αυτής της τάσης.

Για την μαρξιστική αφήγηση η εξουσία, η ατομική ιδιοκτησία και εν τέλει οι τάξεις και το κράτος δημιουργήθηκαν «αναγκαστικά και ανεξάρτητα από την ανθρώπινη θέληση» ως αποτέλεσμα του «νόμου του καταμερισμού της εργασίας» (Έγκελς – Αντι-Ντίρινγκ) σε διευθυντική και εκτελεστική, γεγονός που οδήγησε στη μονοπώληση της εξουσίας από μια ομάδα που είχε τη διεύθυνση της εργασίας. Οι αντικειμενικές λοιπόν αναγκαιότητες της οργάνωσης της παραγωγής καθόρισαν την ταξική δομή της κοινωνίας. Κάθε εξουσία για τον μαρξισμό απορρέει από τον καταμερισμό της εργασίας, που οδήγησε στην αντιπαράθεση ανάμεσα στα διευθυντικά και εκτελεστικά καθήκοντα, γι' αυτό κάθε εξουσία, η δημιουργία της ιεραρχίας και των διευθυντικών τάξεων απορρέουν από τη σφαίρα της παραγωγής, από την οικονομική εξουσία.

Στη γερμανική ιδεολογία ο Μαρξ καθιστά σαφή την παραπάνω ερμηνεία: «με τον καταμερισμό της εργασίας είναι ταυτόχρονα δεδομένη και η ποσοτική και η ποιοτική άνιση διανομή της

εργασίας και των προϊόντων της, άρα και της ιδιοκτησίας». Είναι όμως έτσι τα πράγματα; Οι ταξικές κοινωνίες αναδύθηκαν επειδή στη νεολιθική περίοδο η εμφάνιση του καταμερισμού της εργασίας και των εξελιγμένων εργαλείων επέτρεψε να κυριαρχήσει ο άνθρωπος πάνω στη φύση, παράγοντας έτσι πλεονάσματα αγαθών, γεγονός που επέτρεψε να εμφανιστεί η εκμετάλλευση ως σφετερισμός των πλεονασμάτων αυτών από τις κοινωνικές ομάδες που διαδραμάτιζαν διευθυντικό ρόλο στην παραγωγή των αγαθών;

Αν όμως ο καταμερισμός της εργασίας και η παραγωγή πλεονασμάτων, ανεξάρτητα από την ανθρώπινη θέληση, ως σιδερένιος νόμος οδηγεί αντικειμενικά στην εκμετάλλευση, στην ανισοκατανομή του πλούτου και την εξουσία, τότε πως ξέφυγαν από τον ιστορικό αυτό νόμο οι φυλές των τροφосуλλεκτών – κυνηγών της βορειοδυτικής ακτής της Αμερικής που για αιώνες στις τελετές Πότλατς που διοργάνωναν κατέστρεφαν τα πλεονάσματα, αποσυσώρευαν δηλαδή τον πλούτο; Και πως θα ερμηνεύσουμε ότι σχεδόν όλες οι τροφосуλλεκτικές κοινωνίες εφάρμοζαν το εξισωτικό μοίρασμα της τροφής σε όλα τα μέλη της φυλής, με βάση την αρχή του αμείωτου ελάχιστου που σημαίνει ότι σε όλα τα μέλη της κοινότητας προσφέρεται ένα ελάχιστο επίπεδο διαβίωσης ανεξάρτητα από την προσφορά του καθενός στην παραγωγή του;

Για τον Μάρειϊ Μπούκτσιν, και όχι μόνο, υπάρχει ένας άλλος δρόμος για την εξήγηση της καταγωγής των ταξικών κοινωνιών, πέρα από αυτόν της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων και της τεχνικής. Η ανάδυση της ιεραρχίας και της εκμετάλλευσης είναι αποτέλεσμα της κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω στον άνθρωπο, δηλαδή η συνείδηση αντί της εργασίας, η κουλτούρα αντί της τεχνικής, οι ιεραρχίες αντί των τάξεων είναι οι λόγοι που οδήγησαν στην ιδέα της κυριαρχίας στη φύση και στην παραγωγή πλεονασμάτων.

Έτσι η μήτρα της καταγωγής των ταξικών κοινωνιών και της εξουσίας δεν είναι αποτέλεσμα της εμφάνισης του καταμερισμού της εργασίας και των οικονομικών τάξεων, αλλά σε μια αρχική τους μορφή, στη νεολιθική περίοδο, είναι το αποτέλεσμα των

προνομίων που απέσπασαν για τον εαυτό τους οι άντρες (πατριαρχία), οι ηλικιωμένοι (γεροντοκρατία-συμβούλιο σοφών στις φυλές), η συντεχνία των σαμάνων (ιερείς-μάγοι), αλλά και οι φύλαρχοι-πολεμιστές. **Τα προνόμια αυτά ήταν το κύρος, η κοινωνική αναγνώριση και δευτερευόντως το κέρδος.** Πρόκειται δηλαδή για ιεραρχίες που βασίζονταν στην ηλικία (νέοι-γέροντες), στο φύλο (άντρας- γυναίκα), στη θρησκευτική ανάγκη (σαμάνοι), στην πολεμική τέχνη (ομάδες πολεμιστών), στις φιλαρχίες, και οι ιεραρχίες αυτές δημιούργησαν σχέσεις εξουσίας, κυριαρχίας (εντολής) και υποταγής.

Παρότι όμως η αφήγηση του Μπούκτσιν είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα από τον οικονομικό ντετερμινισμό του μαρξισμού το ερώτημα παραμένει, χωρίς να δίνεται μια επαρκής εξήγηση. Ποια είναι η ρίζα της επιθυμίας ισχύος, της βούλησης για δύναμη και κυριαρχία και των προνομίων που αυτή συνεπάγεται, που χαρακτηρίζει το ανθρώπινο ον;

Η ανάδυση του homo sapiens έφερε στο προσκήνιο ένα ον που δεν χαρακτηρίζεται από την ομοιογένεια αλλά από την ετερότητα, τη διάσταση δηλαδή του εαυτού και του άλλου. Η συνείδηση του όντος αυτού είναι ατομική, το άτομο πάντα βιώνει τον εαυτό του ως πρώτο πρόσωπο, ως υποκείμενο. Ταυτόχρονα βέβαια ο άλλος κατοικεί μέσα στο εγώ γιατί ανήκουμε σ' ένα εμείς (οικογένεια, φίλοι, κοινότητα, κλπ). Το εγώ και η ανάγκη του άλλου είναι ιδρυτικά στοιχεία της ανθρώπινης ταυτότητας. Η ετερογένεια της ζωής διακρίνει τον άνθρωπο από άλλα είδη του ζωικού βασιλείου και τον προφυλάσσει από μια απονεκρωτική ομοιογένεια, αλλά ταυτόχρονα ανοίγει το κουτί της Πανδώρας για να ξεπηδήσει η βούληση για ισχύ και κυριαρχία του εγώ στον άλλον. Αυτή είναι η τραγωδία της ανθρώπινης ύπαρξης.

Το να είναι κανείς υποκείμενο αποτελεί το αποκορύφωμα του εγωισμού και του αλτρουισμού. Η εξατομικευμένη συνείδηση μας μπορεί να οδηγήσει στον εγωισμό και την επιθυμία ισχύος όταν κυριαρχεί το εγώ, ο ατομοκεντρισμός, αλλά και στον αλτρουισμό εφόσον είμαστε ικανοί να αφιερώσουμε το πρώτο πρόσωπο μας σε ένα εμείς και σε ένα εσύ. Γι' αυτό η πιο ριζοσπαστική ουτοπία

είναι η δημιουργία εκείνων των θεσμών, μέσω της αυτοθέσμησης, που θα περιορίζουν στην πράξη την ύβρη της βούλησης για ισχύ και κυριαρχία του εγώ στον άλλο, της κυριαρχίας του ανθρώπου στον άνθρωπο. Το ζήτημα δεν είναι μόνο η κατάργηση της οικονομικής εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο αλλά και η κατάργηση ή έστω ο περιορισμός της ιεραρχίας και της κυριαρχίας.